

**MIELLEN KUNTOUTUJAN,
OMAISEN JA AMMATTILAISEN
EDUNVALVONTAOPAS**

1. JOHDANTO

FinFami – Uusimaa ry. on mielenterveyskuntoutujien omaisten ja läheisten järjestö, joka toiminnallaan tukee omaisten ja perheiden hyvinvointia sekä tekee yhteistyötä ammattilaisten kanssa. Yhdistys tarjoaa omaisille ja läheisille yksilö- sekä perhetapaamisia, ryhmätoimintaa, vertaistukea, luentoja, kurseja ja virkistystoimintaa. Vertaistukeen perustuvat ammattilaisten ja vertaisohjaajien ohjaamat ryhmät ovat suunnattuja perheenjäsenille kuten esim. puolisoille, sisaruksille, vanhemmille ja lapsille.

Tämä opas on suunnattu sekä omaisille, kuntoutujille kuin ammattilaisille. Kun henkilö sairastuu psyykkisesti, myös omaiset ja läheiset kuormittuvat. Tässä tilanteessa on tärkeää, että kaikki perheenjäsenet saavat tietoa ja tukea; ilman näitä omaiselle ja läheiselle voi huolehtimisesta tulla liian suuri elämäntehtävä, joka voi johtaa omaan uupumiseen. Omaisella, oireilevalla läheisellä sekä hoitavalla taholla voi myös olla erilaisia näkemyksiä sairastuneen tuen tarpeesta. Hoitava taho voi esimerkiksi omista periaatteistaan korostaa perhelähtöisyyttä, mutta käytännön asiakastyö on lähes yksinomaan yksilötyötä. Hyvät periaatteet eivät siis aina toteudu käytännössä.

Omaisilla samoin kuin ammattilaisilla askarruttaa: miten toimia, asioida ja kohdata ilman että kumpikaan joutuisi tilanteeseen, ettei kykene antamaan vastauksia tai kokee jäävänsä ilman kohdatuksi tulemista. Vielä nykyisinkin samat kysymykset ja pulmat herättävät paljon keskustelua niin omaisten kuin ammattilaistenkin kesken.

Tämän oppaan toivotaan osaltaan tukevan ja kannustavan ammattilaisia, kuntoutujia ja omaisia toimivaan yhteistyöhön.

Leif Berg, toiminnanjohtaja
FinFami-Uusimaa ry.

2. POTILAAN JA ASIAKKAAN TIEDONSAANTI- JA ITSEMÄÄRÄMISOIKEUS

Potilaan tiedonsaantioikeudella tarkoitetaan sitä, että potilaalle on annettava selvitys hänen terveydentilastaan, hoidon merkityksestä, eri hoitovaihtoehdoista ja niiden vaikutuksista sekä muista hänen hoitoonsa liittyvistä seikoista, joilla on merkitystä päätettäessä hänen hoitamisestaan. Kysymyksessä ovat tiedot hoidon laajuudesta, laadusta ja sellaisista vaikutuksista, joilla on merkitystä potilaan ratkaisunteeossa. Lähtökohtaisesti tiedot annetaan potilaalle itselleen.

Potilasta on hoidettava yhteisymmärryksessä hänen kanssaan. Tämä tarkoittaa sitä, että potilaan hoitoon tai tutkimukseen on oltava potilaan antama suostumus. Riittävä päättämiskyky on oikeudellisesti pätevän suostumuksen ehdoton edellytys. Riittävä päättämiskyky ei merkitse sitä, että henkilön tulee olla oikeustoimikelpoinen.

Myös kypsä alaikäinen käyttää itsemääräämisoikeuttaan. Mikäli alaikäisellä ei ole ikänsä ja kehitystasonsa perusteella edellytyksiä itsemääräämiseen, alaikäisen huoltaja tai muu laillinen edustaja ottaa kantaa hoitoon. Samalla tavoin kuin kypsä alaikäinen, henkilö, jolla on mielen-terveyden häiriö tai joka potee muistisairautta, käyttää itsemääräämisoikeuttaan, mikäli kelpoisuuden edellytykset täyttyvät.

Jos henkilö ei itse kykene käyttämään itsemääräämisoikeuttaan mielen-terveyden häiriön vuoksi, tärkeiden hoitopäätösten osalta tulee hoitoon saada potilaan laillisen edustajan, lähiomaisen tai muun läheisen suostumus. Heidän tulee suostumusta antaessaan ottaa huomioon potilaan aikaisemmin ilmaisema tahto, suullinen tai kirjallinen hoitotahto.

Esimerkki:

Matti on kieltänyt antamasta tietoa hoidostaan omaisilleen. Tilanteen muuttuessa henkilökunta voi uudelleen tarkistaa Matin tahtoa.

Sosiaalihuollon henkilöstön on selvitettävä asiakkaalle hänen oikeutensa ja velvollisuutensa sekä erilaiset vaihtoehdot ja niiden vaikutukset samoin kuin muut seikat, joilla on merkitystä hänen asiassaan. Tämä selvitys on annettava siten, että asiakas riittävästi ymmärtää sen sisällön ja merkityksen. Tilanteessa, jossa täysi-ikäinen asiakas ei sairauden, henkisen toimintakyvyn vajavuuden tai muun vastaavan syyn vuoksi pysty osallistumaan ja vaikuttamaan itseensä kohdistuvan sosiaalihuollon suunnitteluun ja toteuttamiseen taikka ymmärtämään ehdotettuja ratkaisuvaihtoehtoja tai päätösten vaikutuksia, on asiakkaan tahtoa selvitettävä. Tämä tapahtuu yhteistyössä asiakkaan laillisen edustajan taikka hänen omaisensa tai muun läheisen henkilön kanssa.

Lainsäädäntö velvoittaa selvittämään ja ottamaan huomioon alaikäisen asiakkaan toivomukset ja mielipide hänen ikänsä ja kehitystasonsa edellyttämällä tavalla. Alaikäisen etu on ensisijaisesti otettava huomioon kaikissa julkisen tai yksityisen sosiaalihuollon toimissa, jotka koskevat alaikäistä.

3. OIKEUS POTILAS- JA ASIAKASTIETOON

Itsemääräävällä henkilöllä on oikeus kaikkeen itseään koskeviin potilas-tietoihin. Tämä tarkoittaa sitä, että henkilöllä on oikeus tarkastaa itseään koskevat potilasrekisteritiedot sekä oikeus nähdä ja saada kopioita omasta potilaskertomuksestaan.

Potilaan laillisella edustajalla taikka lähiomaisella tai muulla läheisellä eli sijaispäättäjällä on tärkeiden hoitopäätösten osalta oikeus saada kuulemista ja suostumuksen antamista varten tarpeelliset tiedot potilaan terveydentilasta. Tiedon tarpeellisuuden arvioi terveydenhuollon ammat-

tihenkilö luovuttaessa tiedon. Jos alaikäinen henkilö ikäänsä ja kehitystasoonsa nähden kykenee päättämään hoidostaan, hänellä on oikeus kieltää terveydentilaansa ja hoitoaan koskevien tietojen antaminen huoltajalleen tai muulle lailliselle edustajalleen.

Alaikäisen huoltajalla tai muulla laillisella edustajalla tai täysi-ikäisen henkilön sijaispäättäjällä ei ole oikeutta kieltää tämän henkeä tai terveyttä uhkaavan vaaran torjumiseksi annettavaa tarpeellista hoitoa. Vain itse-määräävä potilas itse voi kieltäytyä kaikesta hoidosta.

Asiakkaalla ja hänen laillisella edustajallaan on oikeus saada tieto asianosaisena ja oikeus saada tieto itseään koskevasta asiakirjasta. Lisäksi asiakkaalla on oikeus tarkastaa häntä itseään koskevat sosiaali-huollon henkilörekisteriin talletetut tiedot.

Alaikäisen ikä ja kehitystaso sekä asian laatu huomioiden, alaikäinen voi painavasta syystä kieltää antamasta itseään koskevia tietoja lailliselle

edustajalleen, jollei se ole selvästi alaikäisen edun vastaista. Tilanteessa, jossa alaikäinen tai hänen laillinen edustajansa ovat asianosaisena sosiaalihuoltoa koskevassa asiassa, laillisella edustajalla on oikeus tiedonsaantiin.

Esimerkki:

Henkilökunnan on hyvä antaa tietoa ainakin yleisellä tasolla. Mikäli tietoa ei voi antaa, se tulee perustella.

4. SALASSAPITO JA VAITIOLOVELVOLLISUUS

Terveydenhuollon ammattihenkilö tai sosiaalihuollon työntekijä ei saa ilmaista sivulliselle luvatta yksityisen tai perheen salaisuutta, josta hän asemansa tai tehtävänsä perusteella on saanut tiedon. Salassapitovelvollisuus säilyy ammatinharjoittamisen päättymisen jälkeen.

Sosiaali- ja terveydenhuollon virka- tai työsuhteessa olevat henkilöt sekä luottamustehtävää hoitavat ovat vaitiolovelvollisia. Vaitiolovelvollisuus merkitsee kieltoa ilmaista asiakirjan salassa pidettävä sisältö. Ilmaiseminen on tiedon antamista suullisesti, mutta myös passiivisesti tiedon paljastamista ulkopuolisille, esimerkiksi salassa pidettäviä tietoja sisältävän asiakirjan jättämistä ulkopuolisten saataville.

Sekä terveydenhuollon potilasasiakirjoihin että sosiaalihuollon asiakasasiakirjoihin sisältyvät tiedot ovat salassa pidettäviä. Salassa pidettävästä asiakirjasta saa antaa tietoa vain potilaan kirjallisella tai asiakkaan nimenomaisella suostumuksella tai jos laissa näin erikseen säädetään.

Terveydenhuollon ammattihenkilö tai muu terveydenhuollon toimintayksikössä työskentelevä taikka sen tehtäviä suorittava henkilö ei saa ilman potilaan kirjallista suostumusta antaa sivulliselle potilasasiakirjoihin sisältyviä tietoja. Muut kuin potilaan hoitoon tai siihen liittyviin tehtäviin osallistuvia henkilöitä ovat sivullisia. Jos potilas itse ei kykene arvioimaan suostumuksen merkitystä, tietoja saa antaa hänen laillisen edustajansa kirjallisella suostumuksella. Salassapitovelvollisuus säilyy palvelussuhteen tai tehtävän päättymisen jälkeen.

Edellä sanotun estämättä saadaan antaa ammattihenkilön harkinnan perusteella tajuttomuuden tai muun siihen verrattavan syyn vuoksi hoidettavana olevan potilaan lähiomaiselle tai muulle hänen läheiselleen tieto potilaan henkilöstä ja hänen terveydentilastaan, jollei ole syytä olettaa, että potilas kieltäisi näin menettelemästä. Kyse on kuitenkin suppeasta tiedonsaannin tarpeen tyydyttämisestä.

Terveydenhuollon ammattihenkilön vaitiolovelvollisuus voidaan murtaa niissä tilanteissa, joissa kyse on rikoksesta, jossa rangaistus on vähintään 6 vuotta vankeutta.

Sosiaalihuollossa palvelun järjestäjä, tuottaja, työntekijä tai luottamushenkilö ei saa paljastaa asiakirjan salassa pidettävää tai salassa pidettäväksi merkittyä tietoa, eikä työssään tai tehtävässään tietoonsa saamaansa vaitiolovelvollisuuden piiriin kuuluvaa asiaa. Vaitiolovelvollisuus sekä hyväksikäyttökielto säilyvät tehtävän tai toimen päätyttyä.

Sosiaalihuollon salassa pidettävästä asiakirjasta saa antaa tietoja asiakkaan nimenomaisella suostumuksella tai niin kuin laissa erikseen säädetään. Jos asiakkaalla ei ole edellytyksiä arvioida annettavan suostumuksen merkitystä, tietoja saa antaa hänen laillisen edustajansa suostumuksella. Tietoja ei saa antaa alaikäisen asiakkaan laillisen edustajan suostumuksella, jos edustajalla itsellään ei ole oikeutta tiedon saantiin. Salassa pidettävän tiedon antaja vastaa sitä, että edellytykset tietojen antamiselle ovat olemassa.

Salassapitovelvollisuuden tai vaitiolovelvollisuuden sekä hyväksikäyttökiellon rikkominen ovat rikoksina rangaistavia tekoja.

Esimerkki:

Matin kunto on romahtanut. Omaiset ovat huolissaan, eivätkä he tiedä, missä Matti on. Kun omaiset soittavat hoitavalle taholle, ammattilaiset voivat kertoa rikkomatta vaitiolovelvollisuutta, ettei omaisten tarvitse olla huolissaan Matista.

5. EDUNVALVONTA

Edunvalvonnan tarkoituksena on valvoa niiden henkilöiden etua ja oikeutta, jotka eivät vajaavaltaisuuden, sairauden, poissaolon tai muun syyn vuoksi voi itse pitää huolta taloudellisista asioistaan. Kelpoisuus

hoitaa päämiehen henkilöä koskevia asioita edellyttää aina erillistä määräystä. Edunvalvojalle annettu määräys edustaa päämiestään henkilöä koskevassa asiassa on aina toissijainen. Jos päämiehellä on tietyssä aktuaalisessa tilanteessa riittävä päättämiskyky eli ymmärtää asian, hän päättää siitä yksin.

Lisäksi edunvalvojalta puuttuu kelpoisuus edustaa päämiestään korostetun henkilökohtaisissa asioissa. Tällaisia ovat esimerkiksi testamentin tekeminen ja suostumuksen antaminen psykiatriseen sairaalahoitoon.

Edunvalvojan kelpoisuus ei yleensä koskaan ole yksinomainen henkilöä koskevassa asiassa, vaan rinnakkainen potilaan omaisen tai muun läheisen kanssa. Tällöin suostumuksen antaa tärkeissä hoitopäätöksissä joko omainen tai muu läheinen tai edunvalvoja.

Esimerkki:

Vaikka laki mahdollistaa, että omainen voi toimia edunvalvojana, tehtävä voi olla raskas, aikaa vievä ja voi aiheuttaa ristiriitoja.

Edunvalvontavaltuutuksella henkilö voi itse etukäteen järjestää asioidensa hoidon sen varalta, että hän tulee myöhemmin kykenemättömäksi hoitamaan asioitaan esimerkiksi heikentyneen terveydentilansa vuoksi. Edunvalvontavaltakirja astuu voimaan maistraatin vahvistuksella sen jälkeen, kun valtuutuksen antajan terveydentilasta on esitetty lääketieteellinen selvitys.

Kun henkilö on vielä kykenevä ja kelpoinen hoitamaan taloudellisia asioitaan, voi hän aina antaa valtakirjan luotetulle henkilölle asioidensa hoitamista varten (esim. pankkiasiat).

6. OMAINEN TAI MUU LÄHEINEN TUKENA POTILAAN HOIDOSSA

Omaisien tai muun läheisen tuki potilaan hoidossa on tärkeä. FinFami-Uusimaa ry on laatinut tueksi yhteydenottopyynnön, jolla omainen tai muu läheinen voi olla halutessaan yhteydessä hoito- tai kuntoutusyksikköön, ja siten auttaa potilaan ja asiakkaan parasta mahdollista hoitoa. Lisäksi lomake auttaa hoitohenkilökuntaa arvioimaan perhetyönsä toteutumista ja tarpeenmukaisuutta. Lomake on oppaan lopussa.

FinFami-Uusimaa ry on myös laatinut valtakirjapohjan, jota voidaan hyödyntää.

Oppaan juridinen teksti: OTT, VT Irma Pahlman

Työryhmä: Leif Berg, toiminnanjohtaja, FinFami-Uusimaa ry., Eija Suominen, verkostokehittäjä, FinFami-Uusimaa ry, Eija Mattila, KT, perhe- ja paripsykoterapeutti ja Anastasia Lapintie, sosionomi YAMK, omainen sekä Laurea ammattikorkeakoulun sosionomiopiskelijat Marjukka Eerola, Minna Hietala, Marianne Rossi ja Pia Salmiranta.

Lainsäädäntöä:

Laki potilaan asemasta ja oikeuksista (785/1993) eli potilaslaki

Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista (812/2000) eli asiakaslaki

Laki terveydenhuollon ammattihenkilöistä (559/1999)

Laki viranomaisen toiminnan julkisuudesta (621/1999) eli julkisuuslaki

Henkilötietolaki (523/1999)

Laki holhoustoimesta (442/1999)

Laki edunvalvontavaltuutuksesta (648/2007)

Hyvä _____

Olen _____ omainen. Hän käyttää yksikkönne hoito- / kuntoutuspalveluita. Tämän päivän hoito- ja kuntoutussuosituksissa mainitaan omais- ja perhetyön tärkeys osana mielen kuntoutujan hoito- tai kuntoutusprosessia. Olen kuullut ja oletan, että myös tahonne _____ järjestää perhe- ja omaistapaamisia.

Tiedustelen ystävällisesti, milloin teillä on mahdollista tavata minut; kuulla läheisten näkemyksiä, jotta voimme yhdessä tukea häntä voimaan paremmin? Olen myös kiinnostunut tietämään, miten yksikkönne toteuttaa hoito-/kuntoutustyötä.

Jään odottamaan yhteydenottoanne.

_____ (aika ja paikka)

Ystävällisin terveisin

_____ (nimi)

_____ (osoite)

_____ (puhelin nro)

_____ (sähköposti)

LAUREA
AMMATTIKORKEAKOULU

Yhdessä enemmän

FinFami

Uusimaa ry

